

ROZHOVORY A MATERIÁLY /INTERVIEWS AND ARTICLES

Z historie československé Pohraniční služby SNB za socialismu/From the History of Czechoslovak Border Service - PS SNB during Socialist Times

Tomáš Dvořák

Léta 1945-1948

V roce 1945 po uzavření míru byly do pohraničí vyslány různé polovojenské síly. Po odjezdu sovětských a amerických vojsk byly v pohraničním prostoru nasazeny jednotky Revolučních gard. Zatím nemáme o této polovojenské organizaci ucelenou studii, částečně popisuje její činnost a základní cíle ve své práci Tomáš Staněk.¹ Jejich hlavním úkolem v pohraničí bylo zejména zajistit a odzbrojit zbylé německé vojáky. Po příchodu nově zformulované české armády² byly tyto jednotky rozpuštěny a nahrazeny jednotným velením.

Na přelomu května a června byl vládou ustanoven 1. Pohotovostní pluk Sboru Národní bezpečnosti³. Byl vojensky cvičen a připravován již na službu na hranicích. Jeho strukturu a organizační činnost přibližuje historik Pavel Vaněk, říká: *„Tento pluk měl zhruba 1 500 příslušníků, vznikl během léta 1945. Zpočátku fungoval jako pohotovostní útvar, který měl poskytovat asistenci novým orgánům v pohraničí – okresním správním komisím, národním výborům a dalším institucím. Také se podílel na zabezpečování "odsunu" sudetských Němců a působil víceméně na*

¹ V jeho studii STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, 366s.

² *Vojenské dějiny Československa V. díl*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 89.

³ Tamtéž, s. 183.

teritoriu Čech. Bylo to 12 pohraničních rot od Broumova po Tachov, které působily v této sestavě zhruba rok.⁴ Skládal se zejména z příslušníků Revolučních gard a různých partyzánských organizací. Jeho členové měli být bezúhonní, politicky a charakterově vyspělí a hájit měli ideály lidové demokracie. Pluk se skládal ze tří pohraničních jednotek, dvě sídlily v Čechách, jedna na Moravě a speciální útvar střežil uranové doly v Jáchymově. Pluk plnil i funkci zálohy v případě vnitřních nepokojů ve státě. Ihned po svém vzniku pluk spolupracoval s orgány StB a zejména s Rudou armádou nacházející se po květnu na našem území. Jejich hlavními funkcemi kromě střežení hranic bylo chránit průmyslové objekty, národní majetek a aktivně spolupracovali na organizaci transportu Němců při odsunu, kde se také podle mnoha svědectví dopouštěli násilí proti těmto vysídlelcům. V červnu došlo k navýšení stavu 1. Pluku SNB o 7000 nových členů. Přicházeli jak z řad opravdových partyzánských organizací, které pomohly osvobodit republiku, tak z řad polovojenských revolučních organizací, z nichž některé nechvalně prosluly čistkami mezi německým obyvatelstvem.⁵ Například jednotka Pěst, jejíž poručík Vladimír Smrčina musel být 8.7. 1945 souzen polním prokurátorem za násilnosti a rabování, kterých se dopouštěl na německých občanech v Mariánských Radčicích u Duchcova.⁶

Zajímavostí je, že ke Sboru byli přijímáni i někteří spolupracovníci nacistů, zejména konfidenti gestapa, kteří po květnu přešli na stranu komunistů. Ti je chtěli využít zejména jako jednu ze zbraní nadcházejícího politického boje. Bývalí konfidenti se zase snažili zalíbit novým složkám a doufali, že jim za jejich činnost pro komunisty bude smazána jejich kolaborantská minulost.⁷

1.srpna1945 byl ministerstvem vnitra, obrany a financí vytvořen systém ochrany státní hranice. Tvořilo ho několik složek. Jako první sled působila Finanční stráž. Ta zajišťovala pochůzky, dohlížela na pašování přes hranice. Druhý sled byl

⁴ Čára, kde šlo o život. *Osobnosti ČT24* [online]. 2009.

Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/67371-cara-kde-slo-o-zivot>> [cit. 2014-02-11].

⁵ DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s. 18-19.

⁶ Smrčina byl zatčen 8.7.1945 a souzen polním prokurátorem 24.7., na jehož popud bylo 13.7. zlikvidováno ústředí RG v Mariánských Radčicích. AMV, sig. S-556-3.

⁷ VACEK, Eduard: Pronikání KSČ do bezpečnostních struktur. In: *Historická peneologie* č.5/2004, s. 8-12.

zajištěn pohraničními stanicemi SNB a pohotovostním plukem. K tomu byla přiřazena i jednotlivá výcviková centra a pohotovostní záložní motorizovaná divize.⁸

Ovšem ani všechny složky na hranicích na tuto práci samy nestačily. Byly zaměstnány hlídáním vnitrozemí a organizací odsunu. Proto byla vytvořena nová speciální jednotka z SNB zajišťující primárně ochranu hranic. V polovině roku 1946 byl zrušen 1. Pohotovostní pluk a místo toho byly zřízeny tři pluky rozdělené rovnoměrně po České republice. Jeden byl dislokován do Plzně, druhý do Liberce a třetí sídlil v Brně.⁹ Tyto pluky měly vlastní hierarchii velení a podléhaly VI. Oddělení ministerstva vnitra, pod hlavní velitelství SNB. Pod jednotlivé pluky spadaly ještě prapory umístěné i v dalších městech¹⁰, které zahrnovaly jednotlivé čety, jež vykonávaly vlastní pohraniční činnost. Součástí těchto jednotek, souhrnně označovaných útvar 9600, byla i jezdecká jednotka, pod každým praporem jedna, součástí bylo i jezdecké výcvikové centrum. Všechny tři sledy tvořící obranu hranic nebyly často samostatnými jednotkami, docházelo v jejich činnostech ke kooperacím a mnohdy se jejich pravomoci stýkaly. Původně pomáhala na hranicích i armáda, ta spolupracovala i v případě kontroly příslušníků spojeneckých armád na hraničních přechodech.¹¹ Sídlo útvaru 9600 bylo umístěno v Praze.¹²

Z důvodu bojů proti Ukrajinské povstalecké armádě bylo potřeba zajistit i Slovensko. Proto byl zřízen pohraniční pluk SNB Slovensko. Prvně byl využit v boji proti povstalcům z Polska, poté zajišťoval polsko-slovenské hranice.¹³

Léta 1948 – 1949

Již od počátku se komunistická moc snažila pohraniční složky dostat pod svoje působení v rámci ministerstva vnitra. Až do roku 1948 působily na hranicích i

⁸ *Vojenské dějiny Československa*. V. díl. Praha: Naše vojsko, 1989, s. 183.

⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 15.

¹⁰ Kompletní seznam PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 16.

¹¹ Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), f. H 1/4 – Hlavní správa Veřejné bezpečnosti Praha (dále jen H 1/4), inv. j. 3, Výnos ministra vnitra č. I-828 dův./1946-Va/3, l. 7. 1946.

¹² VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojenské brigády 1945- 1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 23.

¹³ Tamtéž, s. 23.

jednotky Finanční stráže, byly ovšem zejména z důvodu jejich předválečného působení hodnoceny jako nespolehlivé a roku 1948 byly zákonem¹⁴ tyto jednotky rozpuštěny a jejich činnost přešla na jednotky SNB. Od roku 1949 přichází i nová změna v pásmování hranice podle hodnocení sousedních zemí. Pásmo I. zahrnovalo zejména hranici československo-saskou, bavorskou a kus maďarsko-československé.¹⁵ Lišila se i činnost v jednotlivých pásmech. Pásmo I. mělo zejména vojenský úkol. Vlastnilo tedy dobře vycvičené vojáky a motorizovanou techniku. Tyto jednotky fungovaly také v součinnosti s ČSA.¹⁶ „Systém ochrany státní hranice doplnily pasové kontrolní stanice SNB zřízené výnosem ministerstva vnitra č. 27 taj/49-BP/6 z 25. 2. 1949. Dalším výnosem ministerstva vnitra č. 72 taj. /49-BP/6 z 30. 4. 1949 se s účinností od 1.5. 1949 přeměnily na oddíly pasové kontroly (OPK), jež patřily do působnosti státní bezpečnosti.“¹⁷

Později byly vydány i nové instrukce, které již přesně vymezují činnost PS SNB¹⁸. Jejich úkoly shrnuje dobře tato věta: „zajistit a sřežít státní hranici a likvidovat vše, co směřuje jak proti lidově demokratickému zřízení, tak vůbec proti bezpečnosti republiky po stránce vnější i vnitřní.“¹⁹ Došlo také k prvnímu upřesnění hlídkové činnosti v samotném prostoru hraničních pásem. Byla stanovena nová taktika jednotlivých hlídek. Zejména začaly být děleny podle okruhu jejich aktivity. Dělení proběhlo na jednotky pohyblivé až po jednotky s pevným zázemím. Třetím typem byly hlídky strážní. Důležitá místa byla sřežena trvale a ostatní formou pravidelných kontrolních pochůzek. V listopadu 1949 přichází výrazná změna ve vedení PS a to vznikem Velitelství Pohraniční stráže podřízenému přímo ministerstvu vnitra.²⁰ Rok 1949 byl také ve znamení organizačních změn uvnitř jednotek PS a nástupu nových

¹⁴ Zákon č. 275/1948 sb. Z. 2.12. 1948 s účinností k roku 1949.

¹⁵ ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, s. 51.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁸ Od roku 1946 se pohraniční jednotky začali nazývat Pohraniční útvary SNB; viz: PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 16.

¹⁹ ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, s. 64.

²⁰ Výnos MV č. 231/00-9-BP/6 z 14.11.1949 (AMV Kanice, f. A 12, i.č. 155).

strážmistrů, kteří předtím museli absolvovat půlroční výcvik. Stavy byly navýšeny také o příslušníky zrušené Finanční stráže, bylo jich 3165.²¹

Zákony vydané v letech 1948 – 1949 ovlivňující činnost PS

Velká změna přišla se zákonem č. 231/1948 Sb. ze 6. října 1948 nazvaným zákon na ochranu lidově demokratického zřízení. Mění se formy bezpečnostního ohrožení země a již zde v článku §40 se vyskytuje formulace o Nedovoleném opuštění státu a neuposlechnutí k návratu. Přesné znění tohoto článku zní takto: „*Československý občan, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvy úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, bude potrestán pro zločin těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let.*“²² Zatím zde není uvedený způsob zastavení narušitelů na hranicích, ale již hrozí postih za opuštění Československa. Dalším důležitým zákonem byl zákon č. 275/1948, který upravuje působení Finanční stráže na hranicích a fakticky ukončuje její činnost. Dochází tak k převedení její působnosti na jiné útvary: „*Působnost, která přísluší v celním pohraničním pásmu finanční stráži, přechází, s výjimkou výkonu pomocné služby u celních úřadů, na Sbor národní bezpečnosti; další výjimky může stanovit vláda nařízením.*“²³ V samotném zákonu je toto nařízení zdůvodněno zejména překrýváním činností FS a Sborů NB a upravením působností těchto složek tak, aby docházelo k větší kooperaci a obsáhly větší oblast v pohraničním pásmu. Je zde také zdůrazněna aktuální situace v pohraničí, které je akutněji ohroženo zejména návraty některých odsunutých obyvatel pro svůj majetek. Jako další je zohledněn fakt, že toto spojení FS a Sborů NB povede k finančním úsporám.²⁴ Jako skutečný důvod ovšem Pavel Vaňek uvádí zejména její nespolehlivost v rámci lidově demokratického zřízení a to zejména z jejího předchozího působení před únorem roku 1948. Mnoho z členů FS působilo v těchto

²¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 61.

²² Zákon č. 231/1948 Sb. ze 6.října 1948. Odstavec §40.

²³ Zákon č. 275/1948 Sb. z 2.12. 1948, odstavec § 1. Účinností k 1.1. 1949.

²⁴ Zákon č. 275/1948 Sb. z 2.12. 1948, odstavec § 1, Důvodová zpráva. Část všeobecná.

jednotkách ještě před válkou, a proto jim komunisty vedené ministerstvo vnitra již nadále nedůvěřovalo.²⁵

Z pohledu PS je zajímavý i zákon č. 286/1948 o národní bezpečnosti, který v mnohém upravuje činnost jednotek PS a dodává jim některé povinnosti a pravomoci. Jako první také zmiňuje použití zbraně v pohraničním pásmu, doslova říká: „*Příslušník Sboru smí při výkonu služby užit zbraň, šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné...*“²⁶ Dále se zabývá výčtem událostí, kdy smí příslušník PS použít zbraň. Zákon povoluje užití zbraně v případě napadení příslušníka, či chce-li tento ozbrojený člověk násilně opustit zemi. Mimo jiné také uvádí toto: „*v celním pohraničním pásmu, jestliže osoba po opětovné výzvě se nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jinak zadržena.*“²⁷ Novou věcí je také v zákoně zmíněné politické působení v jednotce: „*Ve Sboru se pečuje o politickou a osvětovou výchovu.*“²⁸ Od prvního ledna 1949 se tak zcela změnila organizace sborů PS a ostraha v celém pohraničním prostoru.

Od roku 1948 se mění i život v pohraničním pásmu. Podle výnosu z tohoto roku přichází zákaz z jakýchkoliv důvodů se zdržovat v prostoru hranic od 20 hodin večer do 5 do rána a to až do 5 km do vnitrozemí. Podle tohoto nařízení nesměli v této době vycházet ani lidé, kteří v této oblasti žili. Měly být přerušeny také všechny vedlejší cesty a stezky vedoucí do ciziny, dojít k omezení možností překonání v té době ještě ne zcela pokrytého hraničního pásma. Zejména k zabránění užití motorizovaných prostředků.²⁹ Samozřejmě nešlo tento omezený pohyb obyvatel nastavit plošně na všechny obyvatele příhraničních oblastí a tak získaly národní výbory v těchto oblastech pravomoc vydávat povolení některým obyvatelům na tomto území. Pokud byl člověk též zaměstnancem nějakého místního závodu, bylo mu vydáno potvrzení i závodní odborovou organizací. V případě pouhé návštěvy pohraniční oblasti bez trvalého bydliště byla povinnost vyžádat si svolení bezpečnostního referátu ONV v dané lokalitě, kterou chce navštívit, u každé návštěvy trvající déle než 3 dny. To se týkalo ovšem jen příhraničního prostoru, do zakázaného

²⁵ VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojemské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 24.

²⁶ Zákon č. 286/1948 Sb. z 21.12. 1948, odstavec § 10. Účinnost k 1.1. 1949.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, odstavec § 2.

²⁹ ABS, BRNO-Kanice, f. PS, k. 105, inv. j. 223 – výnos MV č. 3990/26- 14/4-48-III/1 ze dne 14.4. 1948.

pásma směl být člověk vpuštěn pouze na propustku vydanou Ministerstvem vnitra. Cesty vedoucí k hranicím, včetně turistických tras, musely být datem účinnosti této vyhlášky označeny tabulkou s nápisem Vstup zakázán.³⁰

Léta 1949 – 1952

Rok 1950 byl zejména ve znamení doplňování stavů PS SNB. Po šestiměsíčních výcvicích přicházeli nováčci většinou sloužící v rámci vojenské základní služby. K dalšímu navýšení stavů došlo přestupy z pravidelné armády k PS SNB. Tímto způsobem k PS přišlo asi 700 osob.³¹ Na počátku padesátých let se také začala organizovat nová sestava PS. Změnila se organizační struktura. Byly přejmenovány jednotlivé prapory a pod ně se zařazovaly nové roty. Od roku 1950 dochází i k přidávání tzv. záložních čet, které umožňovaly provádět kontroly ve větší šíři a do větší hloubky v hraničním pásmu. Ke změnám docházelo v rámci celé republiky. Nebyly rozdíly, ani co se týče oblasti působení praporů. Nový systém organizace byl zaveden jak u hranic s Rakouskem, tak na hranicích s Německem.³² Ovšem výše nastíněné organizační změny v praxi mnohdy nefungovaly a nebyvaly ani zcela plněny. Stávalo se, že do jednotek v rámci různých přesunů a nových náborů přicházely i nekvalifikované osoby a špatně na tom byl i důstojnický sbor, často zastoupený jen poddůstojníky z pravidelných vojenských jednotek. Chyběl dokonce pomocný personál v kasárnách. Byl nedostatek řidičů a lékařů. Způsobil to zejména nedostatek kvalitně vyškoleného personálu, nedostatek techniky a také rozdíly počtu přijatých příslušníků oproti plánovaným stavům. O nedostatku kvalifikovaného personálu vypovídá příklad 4. znojenské brigády. Mnoho vojáků z již tak snížených stavů bylo odveleno do instruktorského a vzdělávacího centra do Jaroslavic, kde učili nováčky, kteří měli v roce 1951 doplnit stavy. Někteří byli posláni do důstojnických či poddůstojnických škol a časem se z nich mělo stát nové pevné jádro důstojnického

³⁰ ABS, BRNO-Kanice, f. PS, k. 105, inv. j. 223 – výnos MV č. 3990/20- 12/5-48-III/1 ze dne 17.6. 1948.

³¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 55.

³² VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojenské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 25–27.

sboru u vznikajících rot. Problém byl i v nedostatku psovodů, celá brigáda měla jen 4 družstva psovodů.³³

K přiblížení situace lze uvést početní stavy v rotách této brigády zcela se lišící od původně tabulkově zamýšlených počtů. Podle tabulek měl být počet pohraničnicků 820, ovšem k 1. lednu 1952 k tomuto stavu chybělo 100 příslušníků. Takto to vypadalo i ve velitelském sboru. Jediné, co se povedlo stabilizovat, byl stav důstojnického sboru, který se počátkem roku 1952 přiblížil tabulkovým hodnotám. Tento problém provázal většinu brigád, podle situační zprávy z roku 1951 byl při doplňování stavů PS následující stav: kolem tisíce žadatelů bylo nezpůsobilých politicky či fyzicky a více jak polovina přijatých byla nakonec vyřazena. Zajímavostí také je, že v období od ledna do března 1951 přes hranice desertovalo 26 příslušníků PS.³⁴

Dalším způsobem, jak ustálit stavy bylo rušení úzce specializovaných míst a rozložení jejich povinnosti na ostatní pozice v rotách. Ruší se i pozice v rámci velitelství brigády, například místa zástupců náčelníků oddělení. Poprvé jsou k plukům dosazováni i civilní pracovníci.³⁵ Dochází také k reorganizaci pomocných brigád, jsou upravovány počty telegrafistů a řidičů. Často se utváří stavební družstva, tato novinka je myšlena zejména jako odpověď na události po roce 1948 a zkušenosti s útekem přes hraniční pásmo. Tato družstva byla využívána buď jako stavební pro vojenské budovy a základny v zázemí, tak zároveň v kooperaci s ženisty pro stavění drátěných zátarasů.³⁶

Největším problémem rot v těchto letech byla dlouhá vzdálenost od zázemí, k hlídaným perimetrům a nemožnost je hlídat 24 hodin denně. Proto byl na počátku roku 1950 zúžen západní úsek hranic a jednotlivé prapory byly umístěny v Karlových Varech, Plzni, Sušici, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě.³⁷ Problémem byla také pravidelnost hlídek, která napomáhala narušitelům hraničního pásma. A proto se

³³ Tamtéž, s. 28, 29.

³⁴ AMV, f. 2357, k. 7, situační zpráva, 1951.

³⁵ ABS Brno – Kanice, f. 2357, k. 14, Výkaz počtu 4. Znojemskeho oddílu k 1.1. 1952.

³⁶ VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojenské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 31.

³⁷ AMV, f. PS, Organizace jednotlivých praporů, 1949.

začalo uvažovat o dalším rozšíření počtu rot. Například u 4. znojenské brigády se uvažovalo až o přidání pěti nových doplňujících rot.³⁸

Podle nových směrnic z října 1951 se PS dostala do ještě větší kooperace s armádou. Armáda nově na vyžádání velitele brigády PS mohla vyslat do pohraničí jednotky o velikosti roty nebo praporu. Ministerstvo národní obrany doplnilo stavy PS o 13. pěší divizi a 64. samostatný prapor, dohromady o síle zhruba 8000 mužů (4000 z nich byli nováčci). Někteří přicházeli právě z výcviku. K 1. 1. 1951 byly tyto vojenské jednotky sloučeny s prapory PS a střežily zejména hranice s Bavorskem.³⁹ Jednotky strážící hranici s NDR, Maďarskem a Rakouskem neměly pomocné sbory a nedoplňovala je armáda, měly také nižší počet příslušníků PS.⁴⁰

Ještě roku 1950 byli školeni noví velitelé k jednotkám PS. Byl proveden nový taktický průzkum a zjišťován materiální stav a jeho nedostatky. K 1. 2. 1951 k jednotkám přicházejí nováčci základní služby.⁴¹

Zákony vydané v letech 1949 – 1952 ovlivňující činnost PS

Na počátku padesátých let se začali rozlišovat narušitelé hranice. Vzniklo několik kategorií, podle kterých se pak rozlišovalo, jaký bude postih. První kategorií byli tzv. nepřátelé režimu. Mělo jít zejména o vyzvědače, tajné agenty a lidi šířící prozápadní propagandu. Tato kategorie narušitelů byla souzena státním soudem a poté soudem krajským. Druhou kategorií byli lidé, zejména dělnického původu, kteří odchodem za hranice řešili své problémy či touhu po dobrodružství, ti byli řešeni soudy okresními. Zřetel byl brán i na to, že i když byl člověk chycen před přechodem do zahraničí, měl v úmyslu nepovoleně Československo opustit. Podle tzv. principu notoriety⁴² bylo přihlíženo k tomu, že imperialisté a západ celkově je nepřítel lidově demokratického zřízení a oni se tak fakticky dopouštějí přechodu k nepříteli. Dalším argumentem byla

³⁸ ABS Brno – Kanice, f. PS, inv. j. 165, čj. PS-00815/11-OS-51 z 16.5. 1951.

³⁹ Vojenský historický archiv, Praha, f. MNO-GŠ/OMS 1951, kr. 227, sig. 64/3-13.

⁴⁰ AMV, f. 2357, k. 7, situační zpráva, 1951.

⁴¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 55-91.

⁴² Podle Glosáře USTRCR: „v právním smyslu je to všeobecně známá skutečnost, kterou není zapotřebí dokazovat.“ Viz: *Glosář* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/usmrceni-statni-hranice-glosar>> [cit. 2014-03-25].

hospodářská zrada. Lidem, jež se pokusili o útěk, byla dávána vina za možné nesplnění pětiletého plánu a tím tedy byli souzeni jako zrádci.⁴³

Důležitou změnou byl i nový Trestní zákon z roku 1950. V pátém oddílu se rozebírají trestné činy proti republice. Tento zákon byl také často využíván při soudních sporech s lidmi chycenými na hranicích. Je zde uvedeno, že jako přitěžující okolnost může pro obviněného být provinění se proti lidově demokratickému zřízení. Doslova je zde řečeno: „*projevil trestným činem nepřátelství k lidově demokratickému řádu.*“⁴⁴ Toho také často státní žalobci zneužívali při soudních jednáních ke zvýšení trestu. Novinkou je také zařazení možného odpykání si trestu v rámci tábora nucených prací. Zákon to stanovuje takto: „*O tom, zda má být odsouzený po odpykání trestu odnětí svobody zařazen do tábora nucené práce, rozhoduje na návrh krajského prokurátora komise pro podmíněné propuštění.*“⁴⁵

Největší změnou vedoucí k transformaci situace na hranicích a v činnosti příslušníků PS měl být odstavec 95 o opuštění republiky. Zde je již opuštění republiky bráno jako vážný trestný čin. Trest za něj byl následující: „*Kdo bez povolení opustí území Československé republiky, bude potrestán odnětím svobody, na jeden rok až pět let.*“⁴⁶ Odsouzení hrozí i lidem, kteří hanobí jméno republiky v cizině. Podle zákona, pokud někdo v cizině uvádí „*nepravdivé zprávy o poměrech v republice*“ může být podmíněně odsouzen na 1 až 5 let.⁴⁷ Všechny tyto nové skutečnosti byly hojně využívány k souzení uprchlíků jako zrádců a škůdců lidově demokratického zřízení.

Další velkou změnou padesátých let bylo přijetí zákona na ochranu státních hranic v roce 1951. Tento zákon výborně popisuje tehdejší náladu ve společnosti. Definuje se tu, že ochrana hranic je záležitostí každého občana a že její aktivní obranu vykonávají vybraní příslušníci z lidu. Je zde naznačena organizační struktura, tedy že složkám PS je nadřazeno ministerstvo národní bezpečnosti. Je zde řečeno, že práva a povinnosti členů složek PS jsou totožné se členy armádních složek. Včetně hodností a

⁴³ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister and Principal, 2001, s. 117–118.

⁴⁴ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 20. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁵ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 95. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁶ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 95. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁷ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 96. Účinností k 1.8. 1950.

možnosti odsloužení si základní vojenské služby u těchto útvarů.⁴⁸ Součástí tohoto zákona je i nařízení ministra národní bezpečnosti o právu příslušníka PS použít zbraň.

Jsou čtyři oprávněné důvody použít zbraň. První: proti osobám, které nelegálně přešly na území Československa, pohybují se zde či nereagují na výzvy příslušníka PS k zastavení při přechodu hranice. Druhý: útok bez výstrahy, je-li příslušník sám napaden či je napadeno jeho stanoviště. Třetí: použití zbraně bez výstrahy proti nebezpečným pachatelům trestných činů a zabránění jim tak v přechodu státní hranice, pokud mu nelze zabránit jinak. Čtvrtý a poslední: povolení užití zbraně v situaci, kdy je příslušníkovi PS mařen jeho výkon služby, opět pokud nelze konat jinak. Velkou pravomocí vyplývající z tohoto zákona je i pravomoc ministra národní bezpečnosti vymezit oblast území v Československu, na kterou bude zákaz vstupu anebo bude ke vstupu potřeba speciálního povolení. Na základě těchto pravomocí lze určit pohraniční pásmo, které poté příslušníkům PS pomáhá dopadat narušitele a uprchlíky v rámci státních hranic.⁴⁹ Omezení přístupu do hraničního pásma nebyla úplnou novinkou. Již od roku 1948 se k podobnému účelu využíval zákon z roku 1927⁵⁰, tento celní zákon umožňoval ministrovi financí stanovit pohraniční pásmo, které ale nemělo být širší než 10 km. Za první republiky bylo uzákoněno z důvodu celní kontroly Finanční stráž. V roce 1936 došlo k novelizaci tohoto zákona a za pohraniční pásmo se považovala oblast pohraničních politických okresů.⁵¹ V roce 1947 je v novém zákoně pohraničí definováno opět jinak, tentokrát jako území, které bylo v roce 1938 obsazeno Německem a Maďarskem. Zde se již ale nemluví o celním území, a tak se velikost hlídaného pohraničního pásma nemění.⁵²

Poprvé se v této době mluví i o zahraničních agentech a špionech, kteří se přes hranice snaží spojit s místním hnutím odporu a podkopat tak socialistické zřízení. Tento nový zákon přinesl ještě větší pravomoci a povinnosti příslušníkům PS.⁵³

V té době také dochází k obrovské propagandistické masáži v rámci jednotlivých brigád PS. Je zamezováno poslechu západního rozhlasu a jsou šířeny

⁴⁸ Zákon č. 69/1951 Sb. z 11.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

⁴⁹ Předpis č. 70/1951 Sb. z 14.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

⁵⁰ Zákon č. 114/1927 Sb. z 14.7. 1927. Účinností k 1.1.1928.

⁵¹ Zákon č. 131/1936 Sb. z 13.5.1936. Účinností k 1.1. 1937.

⁵² Zákon č. 107/1947 Sb. z 29.5. 1947. Účinností k 9.7. 1947.

⁵³ Předpis č. 70/1951 Sb. z 14.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

příběhy o agentech a špionech využívající hranice k předávání zpráv do zahraničí. Často je upozorňováno na jejich nebezpečnost a připomínáno, že jsou nepřátelsky zaměřeni a ozbrojeni. Mluvílo se také o tzv. babickém případu. Dne 2. 7. 1951 byli zastřeleni tři členové hlídky u MNV Babice, mělo jít o práci zahraničních agentů. Těchto případů nebylo mnoho, ale často jich bylo využíváno při psychologickém působení na jednotky PS zejména z pozic politiků v jednotlivých rotách.⁵⁴

Podle nového nařízení ministra národní bezpečnost č. S-2231/40-taj.-51 z 28. 4. 1951 se mění nově i situace státních orgánů vůči v pohraničí trvale žijícím usedlíkům. Tato nová směrnice o pohraničním území již počítá s tím, že v tomto prostoru žije i mnoho nepřátelsky zaměřených lidí, kteří buďto mohou poskytovat ubytování možným nelegálním uprchlíkům, či informovat zahraniční rozvědky o činnosti příslušníků PS a jejich zázemí. Na základě tohoto nového nařízení může proto správa, v oblasti jí příslušející, rozhodnout o případném vystěhování nepohodlných či nepřátelsky naladěných osob směrem do vnitrozemí. Účinnosti tato směrnice nabyla 1. 6. 1951 a přinesla i nové bezpečnostní zonace pohraničního území. Nově se dělí na dvě kategorie. První je tzv. zakázané pásmo. Tvoří ho území zasahující dva kilometry do vnitrozemí od skutečné hranice. V tomto prostoru nesmí být žádná usedlost a vstup sem mají jen příslušníci PS. Ve výjimečných případech i jiní lidé, ale pouze s propustkou a doprovodem PS. Druhé tzv. hraniční pásmo začínalo dva kilometry od hranice a široké bylo čtyři, v některých místech až deset kilometrů. Zde trvale žijící lidé byli podle nové směrnice prověřováni, a pokud prověrkou prošli, bylo jim vystaveno tzv. kladné prověření, díky kterému poté dostali povolení k trvalému pobytu v dané oblasti. Novým ustanovením se řešili i pracovníci, kteří v hraničním pásmu pracovali a návštěvy příbuzných v tomto prostoru. Povolenky těmto lidem se vydávaly na základě doporučení předsedy MNV a kádrového posudku ředitele podniku, ve kterém daný člověk pracoval. Občas bývaly vydávány propustky i pro brigádníky, ovšem brigády byly povolávány jen v případě velké např. přírodní pohromy, kdy příslušníci PS nemohli svými počty stačit na odklizení škod. Složeny byly výhradně ze spolehlivých občanů a potvrzovány opět kádrovým referentem nebo

⁵⁴ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 22.

předsedou MNV, ale příslušníci PS již propustky sami nevydávali, mohli je pouze kontrolovat.⁵⁵

Léta 1952 – 1955

Rok 1952 přináší novou změnu v organizaci velení PS. Prvně byla zřízena Vnitřní stráž⁵⁶ a později byla PS převedena pod Hlavní správu Pohraničí a Vnitřní stráže (HS PVS). V tomto roce došlo také ke vzniku nové 19. brigády v Děčíně, která pomohla zaplnit slabší místa v pohraničním systému.⁵⁷

Z důvodu militarizace jednotek PS byly zrušeny poddůstojnické hodnosti původně patřící spíše policejním složkám. Zrušena byla hodnost strážmistra, nositelé této hodnosti byli převedeni buďto mezi důstojníky anebo mezi poddůstojníky z povolání. Další změnu přineslo zrušení dosavadních oddílů a zavedení brigád se stejnými pravomocemi a působností. Stále přetrvával problém s neobsazeností některých hraničních úseků. Proto bylo rozhodnuto o vytvoření tzv. detašovaných čet, které měly pouze dočasnou roli. Další rok se změnil na nové roty.⁵⁸

V nové 19. brigádě se sídlem v Děčíně sloužili na počátku pouze příslušníci PS z povolání. Zejména se jednalo o příslušníky Národní bezpečnosti. Doplněna byla veliteli HS PVS a kádrové správy. Kromě vymezení zakázaného pásma, které vzniklo u všech brigád, byly zřízeny i ženíjně technické prvky obrany hranic, v této době již byly zavedeny i elektrické zátarasy s vysokým napětím.⁵⁹

Rok 1953 neznamenal v organizaci brigád PS výrazné změny. V roce 1954 došlo k významnému navýšení stavů brigád PS v prostoru hranic s Rakouskem. Zejména s ukončením okupace Rakouska jednotkami Rudé armády v roce 1955. Muselo tak dojít k navýšení stavů v této oblasti a to jak materiálních, tak lidských. V době ruské okupace Rakouska spoléhalo vedení PS na systém domluvený s veliteli

⁵⁵ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 61-62.

⁵⁶ AMV, Tajný rozkaz ministra bezpečnosti (dále jen TRMNB) č. 58, 1952. Účinností k 1.5. 1952. Cílem Vnitřní bezpečnosti byla: „ochrana určených průmyslových a železničních objektů a k plnění zvláštních důležitých úkolů ministerstva národní bezpečnosti.“.

⁵⁷ AMV, TRMNB č. 101, 1952.

⁵⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 19.

⁵⁹ Tamtéž.

MEMO 2014/2

Rudé armády. Bylo dohodnuto, že každý chycený nelegální uprchlík z Československa bude vrácen zpět.⁶⁰ Zvýšila se tedy potřeba posílit zejména 4. a 15. brigádu na česko-rakouské hranici. Každá z brigád dostala dvě nové roty a nové velitelství pohraničního praporu. Dostaly také nové vybavení, včetně těžkých pěchotných zbraní a houfnic. Došlo i k posílení operačního, zpravodajského a politického oddělení. Od 10. a 9. brigády operující na česko-bavorské hranici⁶⁶ byl převeden materiál i lidé. Oddělení pasové kontroly změnilo svou organizační strukturu a nadále již nespádaly pod III. Zvláštní odbor MV. Jejich novým nadřízeným orgánem byla Hlavní správa PS, které přímo podléhaly.⁶¹

Léta 1955 - 1960

V roce 1956 došlo k navýšení dříve oslabené česko-bavorské hranice o 157 nových příslušníků PS. O 210 byl zvýšen i počet důstojníků a poddůstojníků z povolání. K velkým změnám došlo i na Velitelství Vnitřní správy. Sloučila se Hlavní správa Pohraniční stráže, Velitelství Vnitřní stráže a Velitelství Civilní obrany.⁶²

Důležitých, ale spíše přechodných změn doznala v tomto roce ostraha hranice s Maďarskem. Z důvodu národního povstání zde se zdejší obrana zařadila přímo pod Hlavní správu PS a byla zřízena i tři přechodná velitelství, která zajišťovala posily ČSLA v součinnosti s vojskem MV a studenty vojenských škol. Tyto změny byly ukončeny dne 20.12.1956.⁶³ Ke změně struktury došlo i u týlových složek, které se vyčlenily z jednotlivých praporů a byly zařazeny pod nově zformovaný týl vojsk MV.⁶⁴ Zde také později roku 1958 vzniká Hlavní týl.⁶⁵ Poslední věkou změnou tohoto období bylo roku 1960 zavedení praporčických hodností.⁶⁶

Dochází také k regulaci rot a početního stavu příslušníků PS. Z důvodu nepotřebnosti bylo zrušeno 25 rot a stavy příslušníků se snížily o 4500 mužů.⁶⁷ Roku

⁶⁰ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 20.

⁶¹ AMV, f.2357, k. 108, RVPS č.14, 1955.

⁶² AMV, TRMV č. 57, 1956.

⁶³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 20.

⁶⁴ AMV, f. PS, Výnos č.005/PS-1/72.

⁶⁵ AMV, f. PS, Výnos č.005/PS-1/72.

⁶⁶ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 21.

⁶⁷ AMV, f. PS, 13-72.

1967 začíná dozbrojování, nyní již vojensky vedené PS o těžkou bojovou techniku, zejména kanony a pásová vozidla. Toto trvá až do roku 1969, kdy je rozhodnuto o nepotřebnosti tolika těžkých jednotek na hraničním pásmu a začíná být od některých jednotek postupně stahována. V roce 1969 se mění i doba základní vojenské služby u těch, kteří ji slouží u jednotek PS. Snížila se z 26 měsíců na dobu 24 měsíců služby.⁶⁸

Léta 1960 – 1969

Rok 1961 se nesl ve znamení tzv. berlínské krize, šlo zejména o stavbu Berlínské zdi a o možný strach z atomové války.⁶⁹ Tato situace měla ohlas i v jednotkách PS. Zostřila se zejména bezpečnost na československo-bavorské hranici, kde byly posíleny stavy a v rámci tohoto posílení byli povoláni i vojáci ze zálohy. Z důvodu možného ohrožení byly zdejší roty doplněny i o dělostřelecké jednotky, to zejména samohybnými děly a skupinu protivzdušné obrany.⁷⁰ Roku 1962 byl nejvýznamnější změnou zejména vznik technického školicího střediska, z původní volarské pohraniční brigády.⁷¹

Roku 1964 vznikla u plánské brigády poddůstojnická škola, která se postupně stává hlavní školou poddůstojníků PS. Tím přestává být plánská brigáda pouhou pohraniční jednotkou, ale stává se záštitou nad poddůstojnickými školami PS.⁷² K této škole se postupně přidávají další školící centra a například i škola psovodů v Libějovicích. Všechny tyto školy byly určeny pro vojáky sloužící v rámci základní vojenské služby, získávali zde znalosti vhodné ke svým specializacím. Tato změna znamenala zejména rušení dočasných speciálních škol, které byly do té doby součástí pohraničních brigád. Místo nich tak mohly u brigád vznikat tzv. záložně výcvikové prapory, kde probíhal výcvik záložníků a základní výcvik povolanců. Tyto prapory potom sloužily i jako posila v případě ohrožení státní hranice.⁷³ Roku 1964 došlo také

⁶⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁶⁹ Berlínská zeď - za noc vyrostla, za noc spadla. [online]. 2011. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/132644-berlinska-zed-za-noc-vyrostla-za-noc-spadla/>> [cit. 2014-03-22].

⁷⁰ AMV, Vojenská kronika 9. brigády pohraniční stráže, 1961.

⁷¹ AMV, f. PS, Výnos 005/PS-1/72.

⁷² AMV, Vojenská kronika 5. brigády pohraniční stráže, 1966.

⁷³ AMV, f. 2357, k. 394, RVPS, 1973.

MEMO 2014/2

k posílení jednotek na hranicích s Rakouskem.⁷⁴ Poslední významnou změnu roku 1964 bylo zavedení četového systému, který organizačně nahradil družstva.⁷⁵

Rok 1966 přináší velkou změnu ve velení brigád PS. Od 1. 1. byla Pohraniční stráž začleněna do lidově demokratické armády ČSLA a nadále již tak nespádala pod ministerstvo vnitra. Pod MV nadále spadala již pouze oddělení pasové kontroly a pohraničníci hlídající vlakové přejezdy. Další velká změna proběhla v dubnu, kdy bylo zrušeno hraniční pásmo s Východním Německem a tak fakticky zanikly brigády děčínská a karlovarská. Místo pohraničníků teď hranici v této oblasti střežily jednotky Veřejné bezpečnosti.⁷⁶

Dochází také k regulaci rot a početního stavu příslušníků PS. Z důvodu nepotřebnosti bylo zrušeno 25 rot a stavy příslušníků se snížili o 4500 mužů.⁷⁷

Roku 1967 začíná dozbrojování, nyní již vojensky vedené PS o těžkou bojovou techniku, zejména kanony a pásová vozidla. Toto trvá až do roku 1969, kdy je rozhodnuto o nepotřebnosti tolika těžkých jednotek na hraničním pásmu a začíná být od některých jednotek postupně stahována. V roce 1969 se mění i doba základní vojenské služby u těch, kteří jí slouží u jednotek PS. Snížila se z 26 měsíců na dobu 24 měsíců služby.⁷⁸

Léta 1969-1978

Na počátku 70. let se PS opět navrátila pod správu Federálního ministerstva financí.⁷⁹ Roku 1973 také vzniká z původního Velitelství PS Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, pod kterou teď spadají všechny brigády PS, střežící všechny hranice v rámci Československa.⁸⁰ Opět byly také obnoveny prapory a v rámci rot zaveden třísetový systém.⁸¹ V roce 1975 se pod nové velitelství PS vrátilo

⁷⁴ AMV, f. 2357, k. 282, RVPS, 1963.

⁷⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 21.

⁷⁶ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁷⁷ AMV, f. PS, 13-72.

⁷⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ AMV, RMV č. 35, 1973.

⁸¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 23.

také Oddělení pasové kontroly, které teď obstarávalo přechody i na hranicích s NDR.⁸²

Poslední velkou změnou na velitelství PS, bylo přiřazení Správy vojsk MV k Hlavní správě Pohraniční stráže v roce 1978.⁸³

Od konce sedmdesátých let již na hranicích nedošlo k žádné významné změně a tak tato struktura setrvala až do roku 1989 nezměněna.

Organizační struktura PS

Ke správnému pochopení tématu Pohraniční stráže je třeba znát základní organizační strukturu a hierarchii vedení. Uvedu zde dělení jednotek v rámci brigády a v tomto rozsahu uvedu i základní vojenské hodnosti příslušníků PS.

Struktura jednotek PS

Koncem 40. let hraniční službu konaly jednotky FS a Pohotovostního pluku SNB. Nejnižšími organizačními jednotkami byly čety a družstva, které se skládaly z velitele a devíti příslušníků SNB.⁸⁴

Po reorganizaci pohraničí a přidání nových jednotek na východ a západ republiky, došlo k utvoření tzv. stanic, které tvořily obrannou síť na východě a čety PS, které se zformovaly na západě. Stanice se skládaly z velitele, zástupce a různého počtu příslušníků PS, podle činnosti stanice a oblasti jejího působení.⁸⁵

Čety měly na starosti relativně dlouhé úseky hranic, někde až 25 km a jejich zázemí bývala hlouběji ve vnitrozemí. Skládaly se z velitelství tvořeného velitelem, zástupcem, osvětovým pracovníkem a manipulátem. Příslušníci pohraničnicků bývali umístěni do družstev po deseti mužích organizačně podléhajících četě.⁸⁶

V roce 1951, kdy došlo k utvoření tzv. Nové sestavy PS, se nejnižší jednotkou stává rota podléhající družstvu. Skládaly se původně z 35-40

⁸² AMV, f. 2357, k. 378. 1975.

⁸³ AMV, RMV č. 17, 1978.

⁸⁴ AMV, f. PS, Pohraniční útvarů SNB – úhrnná zpráva, 1949.

⁸⁵ AMV, f. PS, inv.j.139,čj.465, PS SNB, 31.3. 1949, s.3.

⁸⁶ Tamtéž.

MEMO 2014/2

pohraničnicků⁸⁷, později až z 50. Měly na starost úseky dlouhé zhruba 5 až 10 km. „Podle organizace má mít rota 61 příslušníků z toho 56 k výkonu služby. Dosavadní početní stavy jsou však menší a pohybují se průměrně mezi 20-30 příslušníky. Případá tedy na jeden km státních hranic jedna až dvě dvoučlenné hlídky.“⁸⁸

Od roku 1956 vznikají také nová družstva psovodů, kterých je do této doby využíváno jen zřídka.⁸⁹ Do čela roty se dostávají 3 hodnosti. Velitel roty, jeho zástupce pro věci politické a staršina. Pozici zástupce pro věci politické většinou zastávali vybraní vojáci základní služby. V roce 1954 se na tuto pozici dostávali i vojáci z povolání.⁹⁰

V polovině 50. let došlo k novému dělení rot. Po příchodu nových příslušníků PS se roty začaly označovat písmeny podle početní síly příslušníků. Nejsilnější byla 61 členná rota A a početně nejslabší rota C mající 46 příslušníků.⁹¹ Změny doznalo i vybavení některých rot, ty ležící na cestách, které by mohly využít západní armády k útoku těžkou technikou, obdržely tarasnice. K této změně došlo v roce 1958.⁹²

V 60. letech se nadále organizovala PS do družstev. Roty měly za úkol zejména kontroly hraničních pásů, kde i nadále byla využívána zejména technika pěších hlídek bez použití motorizované techniky. Výcvik a politická školení u jednotek PS probíhaly každý den, vždy v rozsahu tří hodin.⁹³

Velká organizační změna přichází k 1. 3. 1964, kdy je zaveden tzv. četový systém. Rotám byla podřízena četa, která se sama skládala z 2-3 družstev. Rozšířilo se i velitelské družstvo, například u chebské brigády byl doplněn o správce materiálu, nové řidiče, spojaře či kuchaře.⁹⁴

Rozdělení rot v akci probíhalo následovně. Vždy dvě roty prováděly hlídku pohraničního pásu a samostatnou strážní činnost a třetí se věnovala výcviku a politické činnosti. Třetí rota také mohla v případě ohrožení fungovat jako záložní

⁸⁷ AMV, Vojenská kronika poběžovické brigády, 1951-56, s. 21.

⁸⁸ AMV, f.2357, k.7, březen 1951.

⁸⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 24.

⁹⁰ AMV, f.PS. Historie a současnost svazku PS v Chebu, s. 6-7.

⁹¹ AMV, TRMV č.45, 1953. Podle kroniky Znojenské brigády 1945-56, s.24 k tomuto stavu došlo až někdy v druhé polovině 50. let.

⁹² AMV, f. A 2/1 – Sekretariát Ministra vnitra, inv.j.1314.

⁹³ AMV, f. A 32 – Sekretariát náměstků ministra vnitra ČSSR Jána Pješčuka a Pavla Vaňa, k.7, Reálné možnosti zabezpečení plnění úkolu OSH, 1972.

⁹⁴ AMV, Historie a současnost svazku Pohraniční stráže v Chebu, oddíl 3.

podpůrná jednotka.⁹⁵ Roku 1967 byla k jednotlivým četám přiřčleněna těžká bojová technika. Změna se opět dotkla i velitelského družstva, díky většímu nasazení služebních psů bylo doplněno o pomocníka velitele roty-kynologa. Z důvodu přísunu nové techniky bylo potřeba zavést pozici specialisty na polopásové obrněné transportéry s pozicí staršího automechanika. Cvičební četa získala pozici instruktora. Z velitele čety se stal i zástupce velitele roty. Brigáda bývala dále doplňována o družstvo psododů a střelecké družstvo, podle lokace vyzbrojené tarasnicemi. Přiřazeno bylo nově také hospodářské družstvo, sestávající z účetních, písarů, kuchařů a údržbářů-topičů.⁹⁶

Roku 1969 dochází k reorganizaci rot. S nárůstem těžké techniky a vozidel bylo zapotřebí více řidičů, techniků a spojařů, tito noví příslušníci byli zařazováni do technického družstva.⁹⁷ Na hranicích s Bavorskem došlo k posílení jednotek bezzákluzovými kanony. Byl zvýšen i počet psododů.⁹⁸ Podle kroniky znojenské brigády se připravovala i směrnice o zavedení bezzákluzových kanonů také na hranice s Rakouskem, kde nyní sloužila střelecká družstva s tarasnicemi.⁹⁹

Od roku 1973 nejsou specialisté zařazováni do čet a netvoří již samostatnou jednotku. Čety také byly navýšeny, někde až o 82 příslušníků.¹⁰⁰

Poslední organizační změnou rot bylo navýšení počtu příslušníků na 91 u rot typu A, a na 68 u rot typu C, ke kterému došlo roku 1979.¹⁰¹ Po roce 1979 již nedošlo k žádným výrazným změnám až do roku 1989.

Hodnosti a personální struktura brigády PS

Nejvyšším výkonným důstojníkem v rámci brigády byl velitel roty. Odpovídal za její vojenskou připravenost, střežení daného úseku hraničního pásma. Za politickou

⁹⁵ AMV, f.A 32, k.7, Reálné možnosti zabezpečení plnění úkolů OSH, 1972.

⁹⁶ AMV, f. 2357, k.602, Směrnice pro zabezpečení organizačních změn, 1969. ; AMV, f. 2357, k.3359, 1968.

⁹⁷ AMV, f. 2357, k.602, Směrnice pro zabezpečení organizačních změn, 1969. ; AMV, f. 2357, k.3359, 1968.

⁹⁸ PULEC, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 27.

⁹⁹ AMV, Vojenská kronika znojenské brigády, 1969.

¹⁰⁰ AMV, Vojenská kronika znojenské brigády, 1973, s. 2.

¹⁰¹ Pulec, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 27.

MEMO 2014/2

činnost a stav výzbroje a výstroje jednotek. Vedl ženijně-technologické práce v rámci technického zabezpečení hranice. Byl také odpovědný za výcvik prováděný v rámci jednotky. Mezi jeho povinnosti patřilo také: „Zevšeobecňovat nejlepší zkušenosti z výkonu služby a vyhledávat nové formy a metody v její organizaci.“¹⁰²

Jeho přímým podřízeným byl zástupce velitele roty pro věci politické. K jehož povinnostem patřilo dbát na politickou výchovu v rotě, její disciplínu a aktivně organizovat politické semináře a práci v jednotce.¹⁰³

Organizačně podřazena mu byla hodnost staršiny roty, která se ve 2. polovině 60. let přejmenovala na výkonného praporčíka. Jeho povinností bylo dohlížet na materiální zabezpečení roty, evidenci vojenského materiálu a řídit činnost hospodářského družstva. Odpovídal za dodržování pořádku v rotě. Od 70. let dostal výkonný poručík pod sebe staršího účtovatele, který odpovídal za hospodaření s proviantem.¹⁰⁴

První poddůstojnickou hodností je velitel družstva. Býval často z řad poddůstojníků základní služby. Byl odpovědný za výkon služby členů družstva, správnou údržbu a zacházení s výzbrojí a vybavením. Pokud byl velitelem družstva psododů, měl za úkol také dozorovat nad výcvikem služebních psů.¹⁰⁵

Zástupce velitele roty měl na starost zejména bojovou přípravu roty, její kázeň. Zároveň podával zprávy o situaci v úseku roty. Mezi jeho povinnosti patřila spolupráce s místním obyvatelstvem a řízení jednotky v nepřítomnosti velitele roty.¹⁰⁶

Novou pozicí, vzniklou reorganizací systému PS a vznikem čet, byla hodnost velitele čety. K této důstojnické hodnosti nastupovali vojáci z povolání nebo po absolvování důstojnických škol. Pod ním se organizačně nacházeli příslušníci čety. Odpovídal za stav čety. To zejména za jeho bojovou a politickou činnost a výcvik specializovaných členů čet, např. psododů. Jeho přímým nadřízeným byl velitel roty.¹⁰⁷

K dalším funkcím v jednotce patřili spojaři odpovídající za funkčnost a stav spojení mezi rotami, či technik roty, který se staral o technický stav vozového parku roty. Tato

¹⁰² AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 24 - Povinnosti velitele roty.

¹⁰³ Tamtéž, s. 28.

¹⁰⁴ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 31-35.

¹⁰⁵ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 35-38.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 27-28.

¹⁰⁷ AMV, Ochrana státních hranic Československé socialistické republiky, s. 15; AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 39.

hodnost byla zavedena v 70. letech s přísunem většího počtu ženijních a automobilových prostředků.¹⁰⁸ V roce 1973 také vzniká funkce zástupce velitele pro zpravodajskou službu, ve stejném roce pak přibývá i tzv. 8. oddělení, které se zabývá utajeným spojením a tajnými materiály. Tohoto roku také vzniká funkce náčelníka štábu, která je fakticky přímo podřízena veliteli brigády a přebírá pozici po zástupci velitele brigády, která tohoto roku zaniká.¹⁰⁹

Stav z konce 70. let se již nijak rapidně neměnil, stejně jako u vývoje organizace PS, zůstal stav do roku 1989 prakticky totožný. Ovšem se změnami technologie na hranici a zejména jejich modernizací, museli být specialisté přeškolení a jejich výcvik se tak drobně proměňoval. Dochází také k osamostatňování specializovaných, zejména technických útvarů, například roku 1979 se od štábu oddělilo spojovací oddělení nebo od roku 1976 funkce ženijního náčelníka, který je nově zařazen přímo do oddělení štábu.¹¹⁰

Vojenské vybavení, výzbroj a ženijně-technologická obrana pohraničního pásma

Do konce 40. let byl na hranicích využíván hlídkový systém a ke stavbě delších zdí a ostnatého drátu často nedocházelo. Jak již bylo dříve zmíněno, tento systém byl využíván až do roku 1951, kdy dochází k utvoření tzv. nové sestavy Pohraniční stráže.¹¹¹ Díky této reorganizaci se jednotky ještě více přiblížily hranici a začaly využívat nové technologie a postupně také zaváděly systém ženijně-technologické obrany.¹¹²

První nástražná zařízení bývala vyráběna samotnými technikami u pohraničních jednotek. Bývaly to jednoduché nástrahy, které měly za úkol pouze zdržet narušitele a přivolat pohraničníky. Asi nejzajímavější je porovnání vývoje těchto technologií v rámci vzorku dvou brigád. Jedné, strážící hranici s Rakouskem a druhé se Západním Německem. Prvním používaným prvkem ohlašování narušitelů byla tzv. nástražná

¹⁰⁸ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1974, s. 13.

¹⁰⁹ PULEC, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 31-32.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 31.

¹¹¹ VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojenské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 25–27.

¹¹² VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 67.

osvěcovadla. U chebské brigády se používala už v roce 1951.¹¹³ Jejich výhodou byla relativně lehká manipulovatelnost a nevyžadovala mnoho pohraničnicků k instalaci. Mnohdy jí instalovala přímo dvoučlenná hlídka v tu chvíli střežící hraniční pásmo. Dala se použít ať už během služby přímo na hranici či jako prevenční prostředek například přes noc. Využití měla i u pevných, nepohyblivých postavení, kde pomáhala zajišťovat perimetr. Původně se používala pouze volně v terénu, po výstavbě drátěných zátarasů sloužila buď přímo jako jejich součást či zajišťovala nepřístupná místa, kde nebylo možné zátaras postavit.

Technologie osvěcovadel byla relativně jednoduchá. Jednalo se o výmetnou trubku, ve které byla signální světlice. Od trubky vedl dlouhý kabel, někdy dokonce na každou stranu jeden. Světlice byla vystřelena, pokud někdo o kabel zavadil nebo se ho pokusil přestříhnout.¹¹⁴

Na podobném principu fungovalo i tzv. signální nástrahovadlo. Ovšem místo světlice používalo kabel napojený z jedné strany na baterii a druhé na žárovku. Pokud o drát narušitel zavadil, v prostoru brigády byl spuštěn alarm a vyslána hlídka na místo kontaktu. Tento typ využívala spíše znojemská brigáda¹¹⁵ a na konci roku 1951 byla Velitelstvím PS zavedena i v dalších pohraničních útvarech.¹¹⁶ Nástrahy tohoto typu měly i své technické nedostatky. Například nástrahná osvěcovadla mohla být pouze v kolmé poloze a nemohla být z důvodu požáru používána v hustějším lesním porostu. Problém nastával i v zimním období, kdy mnohdy světlice uváděla do provozu námraza. Udržovat tento druh zabezpečení v provozu bylo proto velice náročné jak časově tak z důvodu nutné každodenní obsluhy. Po uvedení do plného provozu se také prokázala nebezpečnost při manipulaci. Mnoho příslušníků se zranilo při výměně světlic, někteří dokonce vážně.¹¹⁷ Bohužel v rámci jednotek docházelo někdy i ke kriminalizaci postižených a obvinění z neopatrného zacházení s osvětlovači. Kontrola technologie a způsobů její obsluhy ukázala, že je třeba osvětlovače nahradit jiným přístrojem střežícím hranici.¹¹⁸

¹¹³ ABS, Brno-Kanice, f.2357, k.8, Hodnocení výkonu služby, duben 1951.

¹¹⁴ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 69.

¹¹⁵ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 69.

¹¹⁶ Ministerstvo Policie ČR, Praha, Sbírky, mat. PS, 1951, sv. 68/4, čj. PS-0010818/11-OS-51, 15.10. 1951.

¹¹⁷ ABS, Brno-Kanice, f.2357, k.25 až 27, výkazy činnosti 5. Brigády v roce 1952.

¹¹⁸ Tamtéž, k.22, sv. TS 1952, čj. PS-010516/11-OS-52 z 21.5.1952.

MEMO 2014/2

Jako nástupce osvětlovačů byla vybrána technologie elektrických nástrahovadel. Byla odolnější proti povětrnostním podmínkám, mohla sloužit i v zimě. Nepotřebovala pravidelnou obsluhu a mohla být navázána na již stojící drátěný zátaras. Jednou z velkých výhod byl také levnější provoz, nástraha nepotřebovala denně nové světlice. Problémem byla potřeba elektrického proudu. V té době bylo zasítování v pohraničí ještě velice malé. Byl i nedostatek materiálu a tak byla stavba z roku 1951 opožděna.¹¹⁹ Ke skutečnému použití nové technologie došlo až roku 1953, kdy mělo být u chebské brigády vybudováno 450 nástražných osvěcovadel.¹²⁰ Ovšem i tento druh nástrah měl přetrvávající potíže a musel být postupně vyrazen. Byl vyjmut z drátěných zátarasů a nadále používán pouze hlídkami v terénu, a zejména nepohyblivými hlídkami, v nepřehledných úsecích či za snížené viditelnosti.¹²¹

Prvním, co bylo třeba vybudovat, byly tzv. lesní průseky. Nekopírovaly přímo pravou hranici, ale sloužily zejména výstavbě strážních věží nebo pomáhaly pozemním hlídkám orientovat se v terénu. Původní šířka průseků byla 10 m.¹²² Později, po změně používání drátěných zátarasů, které se přestaly používat směrem od průseku do vnitrozemí, z důvodu větší přehlednosti terénu, se šíře průseků postupně ustálila na 18 metrech. Větší šířku již Velitelství PS nepovolilo především z důvodu velkých hospodářských ztrát způsobených kácením.¹²³ Odlesňování začalo u rot v blízkosti Aše, díky tomu, že byly nejvíce zalesněné a tato cesta byla hojně využívána k útěkům na západ. První na řadu přišly roty Polná a Nový Žďár.¹²⁴

V kácení a stavbě průseků se pokračovalo i v prostoru chebské brigády, koncem roku 1951 byly průseky skoro hotovy a koncem roku 1952 měly již požadovanou délku 35 km.¹²⁵ Kácením ovšem přibyl problém, co s vytěženým dřevem. Státní lesy neměly dostatek spolehlivých zaměstnanců, a tak dřevo v lesech mnohdy na hromadách hnilo a přinášelo tak do porostu škůdce. Problém byl i dopad průseků

¹¹⁹ Tamtéž, k.27, čj. PS-0047/11-OS-53 ze 7.1. 1953.

¹²⁰ Tamtéž, inv. j. 336, k. 128, čj. PS-0025/11-OS-53 ze 7.1. 1954, s. 24.

¹²¹ Tamtéž, k.66, čj. PS-0011231/11-OS-54 ze 7.7. 1954.

¹²² Ministerstvo Policie ČR, Praha, Sbírký, mat. PS, 1951, sv. 67/11, čj. PS-0010649/11-OS-51, 1951.

¹²³ ABS, Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, čj. PS-001815/11-OS-52, 1952, s. 10.

¹²⁴ Tamtéž, k.8, Vyhodnocení výkonu služby a bojové přípravy za září 1951, 5. chebská brigáda.

¹²⁵ Tamtéž, inv.j. 336, k.128, čj. PS-001815/11-OS-52 z 8.11. 1952, s. 10.

na funkci lesa při silném větru. K práci na průsecích byly vybírány většinou ženijní roty.¹²⁶

Dalším prostředkem na hranicích byl tzv. kontrolní orný pás. Jeho účelem bylo zachytit stopy narušitele a pohraničnickům ukázat, zda ho přešel zvenčí či vnitrozemí. Důležitá byla jeho šířka, kterou nešlo překonat jinak, než vkročením do něj. Nejužší pás mohl mít 6 m. Záviselo to ovšem i na šíři průseku, nejširší orný pás byl široký zhruba 20 m.¹²⁷ Pavel Vaněk popisuje okolí pásu ve své knize takto: „Na okraji průseku směrem od státní hranice měla být pěšinka pro kontrolu pásu, poté následoval vlastní orný pás. Mezi pásem a drátěným zátarasem musela být technická (ženijní) pěšinka. Zbývající prostor průseku od drátěného zátarasu k lesu mohl být využit k postavení věžové pozorovatelný a měl sloužit hlídkové pěšince.“¹²⁸ Důvodem pozdějšího zavedení orného pásu, které trvalo skoro tři roky, byl zejména problém dosud plně nezavedených pohraničních zakázaných pásem, které ještě roku 1951 nebyly pevně vymezeny a označeny. V té době v pohraničí ještě stále hospodařili na polích zejména civilisté.¹²⁹ Problém kontrolního orného pásu byla jeho funkce v období mrazů, kdy půda zamrzla a pás se stal nepoužitelným. Píše o tom například velitel čety 1.roty PS Trojmezí: „Když byly například tzv. "holomrazy" – tzn. mráz bez sněhu, mohl člověk chodit po kontrolním pásu jak chtěl a stopu neudělal. To se pak v ranním hlášení ve čtyři říkalo: "kontrolní pás nekontrolovatelný“.“¹³⁰

Často bývá upravován i systém drátěného zátarasu. Nejpoužívanější byl typ tzv. třístěnného zátarasu. Mezi každou stěnou byla šířka 3 metry. Ke stavbě byla používána také těžká technika a ženijní jednotky. Spojovací tyče drátěné stěny měly být impregnované a z napuštěného dřeva, aby vydržely i v nejtěžších meteorologických podmínkách. Venkovní stěny měly být vysoké 160 cm a prostřední, nejvyšší stěna měla mít 220 cm.¹³¹ Nad stěnami samotnými pokračovaly dráty ve

¹²⁶ Tamtéž, k.9, Vyhodnocení výkonu služby za měsíc srpen 1951, 5. chebská brigáda, s. 4.

¹²⁷ Tamtéž, k.22, Nařízení náčelníka štábu PVS, č.0042, čl. 56 z 11.6. 1953.

¹²⁸ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 7.

¹²⁹ ABS, Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 9, Vyhodnocení výkonu služby za měsíc srpen 1951, 5. chebská brigáda, s. 11.

¹³⁰ Od rotmistra po podporučíka – ve službě u PS.: Pohled na službu u pohraničnicků očima velitele čety z 1.rPS Trojmezí. [online]. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z URL: <<http://pohranicnik.blogspot.cz/2012/05/od-rotmistra-po-podporucika-ve-sluzbe-u.html>> [cit. 2014-03-09].

¹³¹ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 22, čj. PS-0010836/11-OS-54, 1954, s. 2.

tvaru písmena V. Tyto tzv. téčka, bývala oplétána ostnatým drátem a elektro vodičem. Další elektrifikované části se nacházely v rámci střední stěny, od které se také rozváděly dráty vyplňující prostor mezi stěnami. Aby nešlo plot překonat ani v místě spojnic, byly i sloupy osazeny tzv. fousy, což byly krátké dráty ohnuté nahoru, s výškou krajních sloupů až 180 cm se i tato místa stala nepřekonatelnými.¹³²

Z počátku tvorby drátěných zátarasů nebylo jejich pokrytí ještě celistvé, občas se zde nacházely průchody a mezery, které byly zaplněny jen mobilními překážkami, které bylo možné demontovat a přenášet. Postupně se tyto překážky mění v systém bran, které jsou zasazovány do zátarasů. Z technických popisů vyplývá, že vše bylo uzpůsobeno i k používání elektrických systémů, s pomocí určitých typů přemostění tak nebylo třeba při otevírání bran vypínat proud připojený do zátarasů.¹³³ Problémy nastávaly zejména v zimním období, těžký sníh s sebou občas strhával celé drátěné stěny a v některých úsecích docházelo i k samovolnému výbuchu min.¹³⁴

Roku 1953 dochází k mohutné elektrifikaci drátěných zátarasů a nyní již ne pouze k funkci ohlášení narušitele, ale přímo k jeho zastavení a častěji usmrcení. Prvním funkčním elektrickým zátarasem byl 500 metrový úsek v oblasti ašské brigády a to již roku 1952.¹³⁵

Do plotů bylo zavedeno napětí 2000 až 4000 voltů. V rámci drátěných zátarasů byl proud veden v silných drátech propletených do drátěných plotů a s pomocí transformátorů rozváděn po celé síti.¹³⁶ Ihned po začátku používání se na ministerstvu vnitra začal řešit problém značné finanční náročnosti těchto zařízení. Původní návrh totiž zněl, že proud bude zaveden jen do úseků, které jinak nebylo možné střežit. Ovšem mnoho brigád proud zapojovalo po celou dobu střežení hraničního pásma.¹³⁷ Tato směrnice z roku 1954 nebyla všude dodržována a během celého roku 1953 byl proud zaveden do všech možných drátěných zátarasů u většiny brigád.¹³⁸

¹³² VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 78-80.

¹³³ ABS, Brno-Kanice, f. PS, k. 108, inv. j. 226, složka DZ.

¹³⁴ Tamtéž, k.22, čj. PS-0601/OS-01-1953. 1953.

¹³⁵ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 25, Vyhodnocení výkonu služby za rok 1952, 5. Brigáda, s. 2.

¹³⁶ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 103, Rozkaz velitele PVS č. 0090, 1953.

¹³⁷ Tamtéž, k. 22, čj. PS-0011153/11-OS-54, 1954.

¹³⁸ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k.22, čj. N/4-00267/1953, 1953.

Postupné zavádění elektrického napětí do zátarasů s sebou přinesl i otázky bezpečnosti. Jak organizovat hlídku hranic, aby proud nakonec nebyl nebezpečnější pro pohraničnický než narušitele. Nebezpečné bylo i pohybovat se mezi jednotlivými stěnami, protože tím způsobený zkrat mohl také znamenat smrtelné zranění. Bylo třeba zavést nový systém zásad pro práci v blízkosti hraničního pásma. Hlídka například byla vždy předem informována, zdali je proud zapnut a v takovém případě se nesměla pohybovat v blízkosti zátarasů. Běžné hlídky také z bezpečnostních důvodů neprováděly na těchto zátarasech žádné opravy a ani bližší kontroly, k tomu byly určeny specializované jednotky, které měly výcvik uzpůsoben pro tuto činnost.¹³⁹

Během roku 1953 a 1954 došlo k celkové inspekci drátěných zátarasů a většina brigád byla vyhodnocena jako nefunkční a neschopna tak plně využívat elektrifikaci zátarasů. Proto muselo u těchto brigád dojít k nápravě.¹⁴⁰ Roku 1955 byla celková délka elektrického zátarasu zhruba 95,5 km, to je více jak polovina z celkové délky hranice 145 km. V té době byla již délka zátarasů kratší, nejdelší byla roku 1953, kdy měla délku 111 km.¹⁴¹ U chebské brigády došlo v letech 1952 – 1955 pouze k jednomu zastavení narušitele pomocí elektrického zátarasu¹⁴² a k jednomu smrtelnému zranění pohraničnicka, také v úseku 5. chebské brigády.¹⁴³

Další technologií vyskytující se již roku 1951 v hraničním pásmu byla minová pole. K jejich zavedení vedly zejména dvě skutečnosti. První bylo nebezpečí překonání hranice s použitím těžší techniky či obrněných vlaků nebo nákladních vozidel.¹⁴⁴ Další skutečností bylo nepřátelské naladění lidí v oblasti pohraničních brigád. Například v oblasti Ašského výběžku se podle PS vyskytovalo až 15 procent nepřátelsky naladěných obyvatel.¹⁴⁵ V roce 1951 nebyly ještě zcela vymezeny a

¹³⁹ Tamtéž, k. 103, Rozkaz velitele PVS č. 0090, 1953.

¹⁴⁰ Komise probíhala v období 15.-23.6. 1953, ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 103, rozkaz velitele PVS č. 072, 1953.

¹⁴¹ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 88.

¹⁴² Zpráva o úmrtí narušitele Polské národnosti při pokusu o překonání drátěného zátarasu; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, krabice A2.

¹⁴³ Zpráva o úmrtí pohraničnicka v důsledku zasažením proudem od transformátoru v březnu roku 1953; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 38, čj. PS-010332/11-OS-53, 1953.

¹⁴⁴ Zmiňován například bývá tzv. vlak svobody, kdy s pomocí ukořistěného vlaku roku 1951 uniklo na západ několik lidí; viz RUML, Karel: *Z deníku Vlaku Svobody*. Brno : Barrister&Principal, 2001. 141s.

¹⁴⁵ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 9. Vyhodnocení výkonu služby za rok 1951, 5. brigáda.

uzavřeny tzv. zakázané zóny, a tak první na řadu přišla právě ašská brigáda. Právě padesátá léta jsou hlavním obdobím, kdy docházelo k zavádění nových technologií do systému hraničního pásma.

K zaminovávání bylo v padesátých letech používáno granátových min PP-Mi-Gr, na něž byl napojen drát o délce až 30 m, který vedl nízko nad zemí.¹⁴⁶ Původně byl nástražný drát veden po zemi, ale z důvodu častého spouštění nálože zvěří se od tohoto způsobu upustilo a drát byl vyvýšen do 50 centimetrů. To sice snížilo nechtěné výbuchy způsobené zvěří, ale v tomto případě zase častěji na drát usedali ptáci, kteří nástražný systém také spouštěli.¹⁴⁷ Bylo třeba celý systém změnit a rozhodlo se o zrušení tohoto typu min a přešlo na miny betonové¹⁴⁸, které nebyly tak náchylné k nechtěnému odpálení.¹⁴⁹ Celkově bylo použití min hodnoceno jako neefektivní a to zejména z důvodu jeho finanční náročnosti. Jako pozitivní efekt bylo bráno zastrašení obyvatel sousedních obcí, kteří často slyšeli výbuchy min v hraničním pásmu, a v době používání minových polí tak nedošlo k narušení, které by nebylo včas zadrženo.¹⁵⁰ Užívám zde zejména příkladu 5. chebské brigády, protože byla v tomto období hodnocena jako nejlepší a nejrychlejší v zavádění minových polí a ostatních nástražných systémů.¹⁵¹ Miny byly i součástí drátěného zátarasu, s pomocí elektrických spínačů mohly být aktivovány i na plotech. Docházelo k tomu buďto při doteku plotu nebo pokusu o jeho prostřížení. Výhodou elektrických spínačů byla zejména jejich citlivost a tolik je neovlivňovalo počasí a nepříznivé povětrnostní podmínky. Miny tak mohly být použity jako protipěchotní, ale i jako nášlapné s nástražným drátem zavedeným buďto přes orný pás nebo vpleteným přímo do

¹⁴⁶ Použití u chebské brigády. Tamtéž, k. 20, čj. PS-00472/10-OS-52, 1952.

¹⁴⁷ U chebské brigády došlo až k dvaceti výbuchům způsobeným zvěří; viz Tamtéž, k. 20, čj. PS-001270/10-OS-52, 1952.

¹⁴⁸ Zejména typy min PP-Mi-D (nášlapný typ) a PP-Mi-B, jednalo se o protipěchotní miny s betonovým obalem. Pohraničníci do nich občas přidávali železné matky či šrouby, aby jejich výbuch působil ještě ničivěji; viz VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 91.

¹⁴⁹ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 20, čj. PS-00666/10-OS-52, 1952.

¹⁵⁰ Tamtéž, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, Situační zpráva 5. brigády pro Ministerstvo národní bezpečnosti za rok 1952, 1952, s. 20-21.

¹⁵¹ Brigáda byla nazvána „vzornou“ ve výstavbě nových nástražných systémů v hraničním pásmu; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 108, Rozkaz velitele PS č. 088, 1955.

drátěného zátarasu. Tento typ min nebyl použit všude, například u chebské brigády se nepoužíval.¹⁵²

Můžeme tedy pozorovat, proti komu a čemu byly miny výhradně určeny. Jejich typ a rozmístění dává jasně najevo, že se jedná o protipěchotní nástrahy. Byly proto určeny zejména k zastavení lidí a ne těžké techniky, jak bylo původně uváděno. To lze potvrdit i na případech dříve zmíněného útěku za hranice tzv. vlakem svobody, díky kterému se začaly minovat i železniční tratě vedoucí na západ. Ovšem roku 1953 je už obecně uznáváno, že miny mají zejména zstrašující účinek a k zastavení narušitele přímo neslouží.¹⁵³ To, že miny nebyly efektivním způsobem ochrany hranice, dokazuje i případ z Aše, kde během ledna roku 1954 explodovalo 49 min, které velice poničily drátěný zátaras. Ten musel být na některých místech dokonce zcela znovu postaven.¹⁵⁴ K likvidaci některých minových polí dochází proto již roku 1956.¹⁵⁵

Tato kapitola představila nejdůležitější používané formy ženijně-technologické obrany hraničního pásma a ukázala na výhody a nevýhody používaných systémů. V celkovém zhodnocení je proto třeba uvést, že za oběť těmto systémům padli zejména příslušníci PS, kteří buďto nešikovnou manipulací nebo nesprávným fungováním těchto technologií přišli o život. Hlavní velitelství PS vnímalo hlavně demoralizační dopady těchto systémů na zdejší obyvatelstvo. Byl to jeden z jejich mála úspěchů, které zaznamenaly.¹⁵⁶

Rekonstrukce činností a organizace jednotek PS s pomocí dvou výpovědí svědků

Po analýze vývoje organizace jednotek PS je třeba porovnat tyto údaje s pamětníky, kteří na hranici přímo sloužili. Podíáváme se proto na jednotlivé organizační změny, denní režim a činnost na hraničním pásmu pohledem dvou svědků, kteří dříve u jednotek PS sloužili. Každý z nich sloužil v jiné době, ale v mnoha věcech se jejich

¹⁵² ABS, Brno-Kanice, f. 2357, Rozkaz velitele PVS č. 00125, z 8.8. 1953, 1953.

¹⁵³ Tamtéž, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-0025/11-OS-53, 1953. s. 20.

¹⁵⁴ Tamtéž, f. 2357, k. 58, Vyhodnocení výkonu služby leden 1954, 5. Brigáda.

¹⁵⁵ Tamtéž, f. 2341, k. 19, Položení minových polí v roce 1954, 1954.

¹⁵⁶ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 107-109.

výpovědi shodují. Tyto rozhovory pomohou přiblížit témata, která jsem výše zpracovával zejména s pomocí archivních zdrojů a odborných publikací. Uvedu zde přepisy obou rozhovorů a následně je porovnam s dříve zjištěnými skutečnostmi.

Tyto dva rozhovory jsem vybral proto, že každý z nich představuje určité období v rámci organizace PS a lze tak vidět rozdíly a změny, kterými se hraniční pásmo a činnost zde konaná proměňovaly.

Denní režim a organizace činností u jednotek PS

Základní nastínění denního řádu pomůže zejména pochopit, jak fungovala organizace PS a její jednotlivosti. Jak vypadala pravidelná služba a život příslušníka PS. Tato denní rutina se mnoho neměnila a její základní popis tak pomůže zmapovat celé období činnosti PS do roku 1989.

Čas a práce u jednotek PS se dělil na tři základní činnosti. Denní řád, pracovní plán a plán na ochranu hranice. Změnu neznamenal ani víkendy, kdy měli příslušníci o hodinu více na spánek a neprocházeli denním výcvikem. Jinak běžný denní režim začínal ranním budíčkem, rozcvičkou, hygienou, úklidem a snídaní. Práce se zadávala v rámci čet a každý podle své specializace v jednotce měl zadanou denní činnost, do které pravidelně po snídani nastupoval. V rámci čtyř bylo jednou týdně tzv. hraniční volno, kdy příslušníci PS nenastupovali do svých činností, ale využívali den k rekreaci v blízkosti své základny.¹⁵⁷ Na počátku sedmdesátých let sloužil u znojenské brigády v té době četař, velitel družstva pan Gustav Studnař a ten popsal svůj pravidelný denní režim takto: „*V šest ráno byl budíček, potom rozcvička, snídaně a v 7:00 rozchod do zaměstnání. Ve 12:00 byl vždy oběd, na který jsme měli 30 minut. Ve 12:30 jsme se vraceli do zaměstnání, v 16:00 jsme si vyslechli denní rozkaz, v 18:00 byla večeře a v 19:30 jsme sledovali televizní noviny. Od 10:00 večer byla večerka. Služba, ta normální trvala denně 10 hodin, když ale byla služba tzv. zesílena, tak trvala 12 hodin, ovšem tento stav mohl trvat jen několik dní.*“¹⁵⁸ Do času osobního volna se mnohdy počítala i oprava poničeného výstražného hraničního systému, plotů, či příprava stravy pro zvířata na rotách.¹⁵⁹

¹⁵⁷ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 70.

¹⁵⁸ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁵⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 71.

Důkaz toho, že se toho na denním režimu mnoho nezměnilo až do konce osmdesátých let, může být vzpomínka pamětníka Romana Fendricha, v té době také četaře a velitele družstva u pohraniční roty PS Černé jezero, který svůj denní režim popsal takto: „*Režim se řídil podle služeb (zejména na pohraniční rotě), pokud nebyl nástup do služby dříve, byl budíček v 6:00 hodin, následovala rozcvička podle roční doby a počasí venku nebo uvnitř roty, pak následovala hygiena, úklid ložnic, snídaně, oběd a v 8:00 hodin nástup do zaměstnání - služby, výcvik, politické školení mužstva (PŠM)...*“¹⁶⁰ Zde je vidět, že v osmdesátých letech probíhalo politické školení každý den, na rozdíl od let sedmdesátých, kdy podle pana Studnaře bylo politicky působeno především takto: „*Jednou týdně jsme měli politické školení mužstva, a to zhruba 8 hodin, denně jsme museli povinně sledovat Televizní noviny. Pokud vím, bylo povinné odebírat tisk, a to Rudé právo a Mladou frontu.*“¹⁶¹ Politické působení na jednotku uvádí i pan Fendrich, který připomíná i politické důstojníky: „*...v rámci zaměstnání probíhalo politické školení mužstva, na rotách působili zástupci velitele pro věci politické tzv. politruci (stejně jako u armády) – ne každý to „žral“, u každého útvaru byla svazácká organizace – SSM*“¹⁶² Činnost osvětových instruktorů, později nazývaných političtí důstojníci (po otevření politické školy v Litoměřicích), začala u PS již před rokem 1948. Postupně se tato funkce usídlila i ve velení rot a přešla až do nejvyššího velení jako politická správa.¹⁶³ Po roce 1948 byla utvořena pozice funkce zástupce velitele pro věci politické a na všech rotách výbory a později organizace KSČ. Od roku 1954 jsou již placenými funkcionáři.¹⁶⁴

Některé jejich hlavní úkoly shrnul Návrh působnosti politické správy z roku 1966, například se v něm uvádí: „*Politická správa ... řídí a usměrňuje práci podřízených stranickopolitických orgánů, stranických a společenských organizací*“ dále „*uplatňuje stranický vliv na práci štábu Pohraniční stráže, podřízených stupňů velení...ochranu státní hranice ...pečuje o zabezpečení vysoké úrovně morálně politického stavu příslušníků Pohraniční stráže, podílí se na práci mezi civilním obyvatelstvem při zabezpečování ochrany státní hranice.*“ Hlavní boj politických organizací u jednotek

¹⁶⁰ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶² Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 71.

¹⁶⁴ Tamtéž.

PS je zejména proti: „Antikomunismu, buržoazní ideologii“ a podílí se také na: „*přípravě kádrových opatření... a zabezpečuje jejich realizaci.*“

Propaganda u pohraničních jednotek také často připomínala výjimečnost sborů PS a připomínala jejich poslání při střežení státu.¹⁶⁵

Zajímavou otázkou je i počet důstojníků PS, kteří byli členy KSČ. Pan Studnař tvrdí, že v 70. letech byl celý důstojnický sbor členy KSČ a na svém příkladu uvádí, že u poddůstojníků to tak být nemuselo, jako velitel roty totiž u KSČ nebyl.¹⁶⁶ V osmdesátých letech už to tak jednoznačné není, pan Fendrich k tomu uvádí: „*v době základní vojenské služby jsem byl kandidátem na členství v KSČ, kolik procent vojáků z povolání byli komunisté, nedokážu odhadnout, u každé jednotky PS se to lišilo*“¹⁶⁷

Podstatné je také poukázat na rozdíly mezi službou na hranicích a v pravidelných vojenských jednotkách, pohraničníci byli často vnímáni jako elita. Podle pana Studnaře se činnost PS a vojska lišila zejména v: „*No hlavně byli jsme pod ministerstvem vnitra a tak jsme měli i jiný vybavení, i když měli jsme třeba i děla.*“¹⁶⁸ O dělech se zmiňuje i pan Fendrich a vysvětluje: „*PS stála mimo armádu, patřila pod MV jako SNB, kromě několika let v 60. letech, kdy byla po MNO, z té doby jí zůstaly obrněné transportéry a bezzákluzové kanony*“¹⁶⁹ Činnost u jednotek PS se lišila i rozdílným výcvikem a podle zaměření příslušníka a jeho kvalifikace, Pan Studnař k tomu uvádí: „*Byl tam i jiný výcvik a to zejména zaměřený na ochranu státní hranice, měli jsme pravidelně střelby a nácviky služebních psů. Hlavně jsme měli každý den zkoušení a opakování použití zbraně proti osobám, museli jsme to neustále opakovat.*“¹⁷⁰ Zákon o použití zbraně proti narušiteli je jedním ze základních zákonů PS, které musel každý příslušník zdatně ovládat. Jeho znění nám ve vzpomínce připomíná i pan Studnař: „*Do dnes si to pamatuji, prvně zavolat, vypustit psa, pokud narušitel nezastaví, tak varovný výstřel do vzduchu a případně střelba, ale to byla až nejzazší možnost.*“¹⁷¹

¹⁶⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 72.

¹⁶⁶ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶⁷ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶⁸ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶⁹ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁷⁰ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

Další důležitou činností, kterou musel každý příslušník PS ovládat, byly metody zatýkání narušitelů státní hranice. Existovalo několik předpisů, podle kterých se museli řídit. V případě zadržení byl narušitel potrestán podle zákona o Opuštění republiky¹⁷² či hůře o Vyzvědačství, podle těchto zákonů byl potrestán vězením na jeden až pět let.

U všech, kteří byli chyceni v hraničním zakázaném pásmu, došlo prvně k osobní prohlídce a k eskortě na rotu, kde byli podrobeni zevrubnému výslechu.¹⁷³ O metodách zadržení řekl pan Studnař následující: „*Jednou jsem zažil zadržení, viděli jsme na signální stěně kontakt a rozjeli jsme se tam, stačil varovný výstřel a ten člověk zastavil. Pak došlo k zatčení a převezení na velitelství, kde se sepsal protokol, byli na to dost přísná pravidla. U sepisování protokolu museli být vždy aspoň dva, kdyby si třeba ten člověk stěžoval, že s ním bylo špatně zacházeno.*“¹⁷⁴ Výsledky na rotách měly své opodstatnění, jejich hlavním účelem bylo zjistit, kdo je narušitel, kdo mu případně pomáhal a jak překonal hraniční pásmo. Často se zjišťovaly i pohnutky k jeho útěku.¹⁷⁵ Důvody, které vedly mnohé lidi k útěku přes hranice zkoumá ve své práci i Pavel Vaněk.¹⁷⁶ Uvádí také tabulku z 50. let, kde je procentuálně vyčísleno, jaké důvody měli lidé nejčastěji k opuštění republiky.

Pevná procedurální nařízení provázela i přímé zatčení na hranicích. „*Pravidla byla i s použitím pout. Pouta nesměla být dávana dětem a slabým ženám.*“¹⁷⁷ K samotnému zásahu také docházelo různými způsoby. „*...bud' zadržela přímo hlídka, nebo se prováděla další opatření bud' před signální stěnou nebo mezi signální stěnou a státní hranicí (podle směru pohybu narušitele). Zákonem o ochraně státní hranice bylo přesně specifikováno použití zbraně, k vypátrání a zadržení narušitel byli používáni těž služební psi*“¹⁷⁸ V rozhovorech jsem zjišťoval i to, jak byly pohraniční jednotky vnímány. Jestli jako elitní sbory, jak bylo často vykládáno jejich

¹⁷² Zákon č. 86/1950 Sb. z 12.7. 1950, odstavec § 2 paragraf 95 O opuštění republiky a paragraf 86 o vyzvědačství.

¹⁷³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 108.

¹⁷⁴ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 108.

¹⁷⁶ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 215s.

¹⁷⁷ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷⁸ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

příslušníkům politickými důstojníky roty či šlo o běžnou část armádních sborů popřípadě Sborů národní bezpečnosti. K otázce speciálnosti těchto sborů mi pan Studnař řekl: „*No hlavně byli jsme pod ministerstvem vnitra a tak jsme měli i jiný vybavení, i když měli jsme třeba i děla. Dostávali jsme i víc jídla než vojáci.*“¹⁷⁹ S panem Fendrichem se v mnoha bodech shodují, navíc ještě dodává: „... *výběr vojáků základní vojenské služby k PS byl přísnější (ne vždy se to povedlo), výcvik byl přizpůsoben této službě, taktická příprava (pro případ války) byla prováděna především ve výcvikových praporech při nástupu nováčků, stejně tak výcvik ve střelbě, na pohraničních rotách byl přizpůsoben potřebám ochrany hranice*“¹⁸⁰

Podle těchto výpovědí byla služba u PS opravdu jiná než u ČSLA. Výcvik zde byl specializovaný a byl uzpůsoben především ke službě na hranicích, výběr do těchto jednotek byl také určitým způsobem elitní záležitostí, jak pro vojáky z povolání, tak pro vojáky základní vojenské služby. Proto tato služba vyžadovala i fyzickou a psychickou zdatnost. Služba trvající často 10 hodin a odehrávající se často v noci a daleko od domovů vojáků měla jistě na samotné příslušníky PS silný dopad. Pan Studnař o službě na hranici říká: „*No byla to hodně náročná služba, daleko od měst, hodně vojáků mělo psychické problémy, hlavně ty z měst, museli hodiny sedět někde v lese na hlídce.*“¹⁸¹ Druhý pamětník pan Fendrich dodává i horší skutečnosti související se službou na hranicích: „*každý se zařídil podle sebe, každý to prožíval jinak, ti, co nechtěli na vojnu vůbec, se ve výcviku i sebepoškozovali.*“¹⁸²

Výpovědi obou pamětníků se v mnohém shodují, podobně popisují procedury na hranicích i život příslušníků PS na pohraničních rotách. Oba pamětníci na tuto dobu vzpomínali s určitou nostalgií, kterou občas přerušila smutná událost, která se na hranicích udála. Bohužel mnoho jiných bývalých příslušníků PS se nechtělo těchto rozhovorů zúčastnit a to zejména z ideologického hlediska, to jen dokazuje skutečnost, že toto téma je ve společnosti zatím stále ještě značně kontroverzní.

¹⁷⁹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁸⁰ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁸¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁸² Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

Závěr

Mým hlavním cílem bylo zmapovat vývoj Pohraniční stráže s pomocí archivních souborů a dostupné literatury. V počátku práce jsem zpracoval historický vývoj Pohraniční stráže jako organizace. Bylo potřeba se podívat i na dobu před rokem 1948. Už tehdy se určitým způsobem činnost budoucích pohraničnicků utvářela a měla pro jejich budoucí nasazení rozhodující vliv. To zejména částečné nasazení Revolučních gard a pozdější působení 1. Pohraničního pluku SNB. Obě tyto polovojskové organizace svou činností nechvalně prosluly již v roce 1945. V letech nadcházejících lze také sledovat přerod těchto jednotek v budoucí hlavní sílu komunistické moci. Rok 1948 se tak stává opravdovým zrodem nového systému hranice a hned rok následující, kdy dochází k eliminaci Finanční stráže, je dobou absolutní vlády Pohraniční stráže nad pásmem pohraničí okolo celého tehdejšího Československa.

S pomocí zákonů zejména z konce čtyřicátých a počátku padesátých let jsem se pokusil zmapovat povinnosti a pravomoci, které z nich pro příslušníky Pohraniční stráže vyplývaly. Zákony tohoto období stanovovaly úplně nový systém na hranicích a tak byly pro vývoj těchto jednotek velice důležité. Z důvodu pochopení a zpracování fungování systému pohraničí je třeba ukázat, jak do činnosti jeho složek zasahoval stát a jeho orgány.

Dále jsem se zaměřil na popis samotné organizační struktury těchto jednotek, se zaměřením na hodnosti a její personální dělení. Zpracoval jsem i důležité změny a nové metody v ženíjně-technologické obraně pohraničí. Jak se doba měnila, měnil se i systém techniky na hranicích. Ke konci čtyřicátých let ještě nebyl zajištěn ani celý prostor hranice. To se mění v letech padesátých, kdy už je většina hraničního pásma osazena ostnatým drátem a přibývá technologii, které mají za úkol zabránit průchodu na západ, či případně cestě do vnitrozemí Československa. Toho bylo často zajištěno velice brutálními způsoby, zahrnující v padesátých a šedesátých letech minová pole, elektrické ohradníky, nebo v osmdesátých letech útočící psy. Proto také mnoho těch, kteří chtěli hranici překonat, nebylo pouze zastaveno, ale často přišlo i o život.

V druhé části studie jsem se zaměřil na organizaci denního režimu běžných příslušníků PS a na metody, které byly proti tzv. narušitelům hranice používány. S pomocí dvou pamětníků jsem zjišťoval, jak vypadal běžný den na hranici, v čem byla služba u Pohraniční stráže elitní a jak sami tato léta služby vnímali. V neposlední

řadě jsem se pokusil zjistit i to, zdali bylo na příslušníky těchto jednotek politicky působeno a případně jak. Vybral jsem dva rozhovory, na kterých bylo možné nejlépe vysledovat změnu na hranicích a zároveň rutinu, která zůstávala mnohdy stejná od počátků utváření těchto jednotek, až do jejich rozpuštění po roce 1989. Oba muži, se kterými byl veden můj rozhovor, měli podobnou vojenskou hodnost a sloužili v podobných podmínkách. Rozdíl byl v období této služby. První sloužil v sedmdesátých letech a druhý v letech osmdesátých. Právě s pomocí těchto dvou rozhovorů jsem našel odpověď i na otázky běžné pohraniční agendy a denního režimu jednotlivých mužů. Dozvěděl jsem se z nich i mnoho zajímavých skutečností které službu na hranicích doprovázely.

Druhá část mi zároveň dokázala i stálou kontroverznost mnou zvoleného tématu. Pokusil jsem se oslovit mnoho bývalých příslušníků PS a domluvit si s nimi rozhovor, který bych využil ve své práci. Dostal jsem ale velice málo kladných odpovědí. Mnoho oslovených bylo ochotno na rozhovor přistoupit, ale chtěli dopředu znát přesné zadání otázek, které jim budu klást. Po jejich přečtení mnohdy od možnosti spolupráce upustili. Dostal jsem i odpovědi zpochybňující mou nestrannost. V některých případech došlo dokonce ke kritice celého výzkumu, který je v současnosti v této oblasti prováděn.

Další možnosti výzkumu vidím zejména v podrobnějším zpracování politického působení, jak na příslušníky PS, tak na tehdejší společnost. Za zpracování stojí zejména propaganda, která mluvila o pohraničnících pravidelně jako o pevné hrázi, která zabraňuje vniknutí všeho špatného ze zahraničí a o obyčejných lidech toužících po svobodě se nezmiňovala. Mnozí pohraničníci tuto tezi sami přijali a natolik se s ní sžili, že je velice těžké přesvědčit je o možném jiném výkladu jejich bývalé činnosti. Další možnou cestou je zpracování tohoto tématu s pomocí dobového tisku. Ať už se jednalo o specializované deníky, které se svým obsahem zajímali zejména o pohraničnický, nebo denní tisk reflektující mnohé události z této oblasti. Existuje mnoho uložených tiskovin tohoto druhu například v oblastních archivech a vědeckých knihovnách. Za zmínku stojí určitě deník Hraničář, který vycházel např. v Jižních Čechách.

Seznam zkratek

PS – Pohraniční stráž

PS SNB – Pohraniční služba Sboru Národní Bezpečnosti

FS – Finanční stráž

NB – Národní bezpečnost

HS PS OSH – Hlavní správa Pohraniční stráže a obrany státní hranice

ONV – Okresní národní výbor

MNV – Místní národní výbor

HS PVS - Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže

MNO – Ministerstvo národní obrany

ABS – Archiv bezpečnostních složek

AMV – Archiv ministerstva vnitra

TRMV - tajný rozkaz ministra vnitra

Seznam literatury

Literatura

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s.18-19. ISBN 80-866-2130-8.

HOLUB, Ota: *Výbor Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960*. Federální ministerstvo vnitra – Správa pro politickovýchovnou, Praha : vzdělávací, kulturní a propagační činnost, 1978.

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister and Principal, 2001, 255 s. ISBN 97-880-7364-049-1.

MORBACHER, Lubomír – PEKAROVIČ, Teodor T. : *Ilegálne úteky z Československa v rokoch 1948-1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-*

1989, 1. díl. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001. 575s. ISBN 807-16-5314-4.

PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, 319s.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*.

Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, 366s. ISBN 80-7285-062-8.

ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, 154s.

VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 216 s. ISBN 978-80-87211-08-3.

Vojenské dějiny Československa V. díl. Praha : Naše vojsko, 1989, 591 s. ISBN:80-206-0056-6.

Internetové zdroje

Berlínská zeď - za noc vyrostla, za noc spadla. [online]. 2011. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/132644-berlinska-zed-za-noc-vyrostla-za-noc-spadla/>> [cit. 2014-03-22].

Čára, kde šlo o život. *Osobnosti ČT24* [online]. 2009. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/67371-cara-kde-slo-o-zivot/>> [cit. 2014-02-11].

Glosář [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/usmrceni-statni-hranice-glosar>> [cit. 2014-03-25].

VANĚK, Pavel: *Vojenská rada Pohraniční stráže a její práce na přehodnocení úkolů Pohraniční stráže počátkem 70. Let*. [online]. 2003. Dostupné z URL: <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik1-2003/vrps_sbor.pdf> [cit. 2014-04-04].

Od rotmistra po podporučíka – ve službě u PS.: Pohled na službu u pohraničnicků očima velitele čety z 1.rPS Trojmezí. [online]. Dostupné z URL: <<http://pohranicnik.blogspot.cz/2012/05/od-rotmistra-po-podporucika-ve-sluzbe-u.html>> [cit. 2014-03-09].

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. *Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv* [online]. Dostupné z URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>> [cit. 2014-04-02].

Prameny

Archiv bezpečnostních složek (ABS), pobočka Brno – Kanice, f. 2357 fond Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, f. 2342 fond 5. brigády PS Cheb, f. PS fond Pohraniční stráže

Archiv ministerstva vnitra (AMV), pobočka Praha a pobočka Brno - Kanice, f. PS-1-1 Předpis pohraniční služby, fond Vojenská kronika znojemské brigády, f. 2357 Vyhodnocení výkonu služby a výkazy činností, fond TRMV (tajné rozkazy ministra vnitra), f. PS fond Pohraniční stráže, fond Vojenská kronika poběžovické brigády, fond Vojenská kronika 9. brigády pohraniční stráže, fond Vojenská kronika 5. brigády pohraniční stráže, f. H 1/4 – fond Hlavní správy Veřejné bezpečnosti Praha, f. A 32 fond Sekretariátu náměstků ministra vnitra ČSSR Jána Pješčaka a Pavola Vaňa.

Prameny vydané

KOZLOVSKÝ, Luďek: *Vzpomínky na Cetviny*. Praha : Oftis, 2012. 240s. ISBN 978-80-74051-77-7.

RUML, Karel: *Z deníku Vlaku Svobody*. Brno : Barrister&Principal, 2001. 141s. ISBN 978-80-87474-97-6.

VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojemské brigády 1945- 1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, 288 s. ISBN 978-80-87211-37-3.

Rozhovory

Rozhovor, který jsem vedl s pamětníkem Gustavem Studnařem v místě jeho pracoviště na Svinné Ladě. 12.3. 2014.

MEMO 2014/2

Rozhovor, který jsem vedl s pamětníkem Romanem Fendrichem v místě jeho bydliště ve Vimperku. 13.3. 2014.

Summary

In my bachelor thesis, I tried to answer to the two main questions. At the first time I wanted to reconstruct the organization of border guard and history of it, from 1948 till the year 1989. I had to start before the year 1948, to get in the situation that had led to a communist coup, and changed border guard system for a long time. I used archive files from Ministry of the interior and Ministry of Security Forces. To understand the low system of the Czechoslovak republic, I used the book of statutes especially from the late 40s and early 50s. Because that was the main times for forming the guards.

I wanted to describe technical side of a border system too. I also described border guard ranks and classification, that was different from the system that Czechoslovak army those times used. The system of border watch was very massive and contained many forms of passive and active defense systems. From the mines to an electric fence. I tried to figure out, how was it build and how much time did it cost.

The second point of my thesis was to find out, if there was a political pressure in the work of border guards and to its members. In my thesis I also used a methods of oral history to find it out. I asked many people, specially the exborder guards and I wanted to interview them. But I found it very difficult. Most of them did not want to speak with me about this historical period. I try to find the answer also to a question of a basic daily life system of every person (not only guards) near the border line. This topic is even nowadays still very controversial. Not only in society of exguards, but also in some part of today's Czech society.

There were some studies before the year 1989, but most of them was just the relicts of its own time. There were mostly secret and not so much of them were contained true information. Nowadays The Institute for the Study of Totalitarian Regimes starts to discover this topic very extensively. They use new technology in history science and methods of oral history to find the truth about border guard system in the times of socialist regime. The main source of information comes from military chronicles. They are mostly unprocessed, so it takes many time to work with them.

MEMO 2014/2

The chronicle of znojmo brigade was processed in 2009. The Institute for the Study of Totalitarian Regimes also working on the stories of victims of czech socialist regime. In this studies we can see also books about victimes on border line. The process that mapping this part of history is still running.

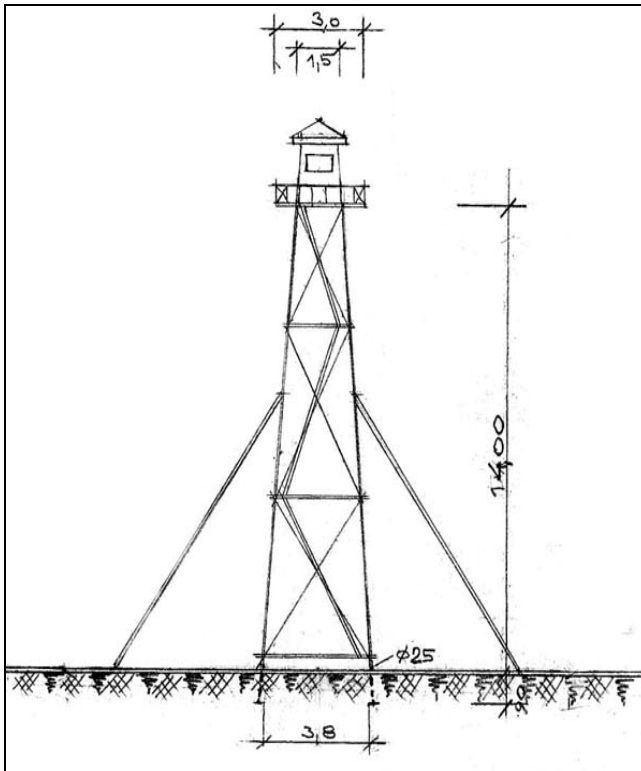
Příloha č.1. *Tvorba kontrolního orného pásu, zdroj: Archiv bezpečnostních složek (ABS)*

Příloha č. 2 – Budova roty na Borových Ladách – foto autor

Příloha č. 3 – Strážní věž u znojemské brigády, zdroj: ustrcr.cz

Příloha č. 4 – Vrata v drátěném zátarasu 1952, zdroj: ustrcr.cz

O autorovi

*Bc. Tomáš Dvořák (*1991)* Vystudoval obor Historická studia se zaměřením na vzdělávání na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

E-mail: tomasd@students.zcu.cz